

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
педагогічний факультет
кафедра музичного мистецтва

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

Печенюк М. А.

«25» листопада 2019 р.

Дипломна робота магістранта

з теми **«ЕВОЛЮЦІЯ БАЯННО-АКОРДЕОННОГО МИСТЕЦТВА:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ»**

Виконав: магістрант II курсу,
ММ1-М18 групи
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)
Малінський Микола Васильович
Керівник: **Боршуляк А. М.**,
кандидат мистецтвознавства
Рецензент: **Чайка С.В.**, кандидат
педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський

2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Баянно-акордеонне мистецтво в історико-культурному контексті	6
1.1. Історіографія досліджень баянно-акордеонного мистецтва.....	6
1.2. Генезис та становлення баянно-акордеонного мистецтва.....	17
1.3. Історико-культурні передумови виникнення баянно-акордеонного мистецтва в Україні	30
РОЗДІЛ 2. Сучасні тенденції в українській баянно-акордеонній творчості	43
2.1. Стильові етапи композиторської творчості для баяну.....	43
2.2. Акордеонна творчість українських композиторів: жанрово-стильові риси.	56
2.3. «Модерн-баян (акордеон)»: специфіка напряму	64
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Баянно-акордеонне мистецтво посідає гідне місце у музичній культурі. Воно дуже швидко завоювало світове визнання та стало в один ряд поряд з іншими видами академічного інструментального виконавства. У різних країнах світу акордеон та баян використовується в академічній, естрадній та побутовій сферах. Однак історичний шлях розвитку баяна та акордеона дещо відрізнявся та був досить складним. Акордеон перебував у «тіні» баяна і тривалий час не мав оригінального репертуару, методики викладання, професійних виконавців. Тому дослідження функціонування й поширення баяна та акордеона сьогодні є досить актуальним.

Процес академізації баянно-акордеонного мистецтва в Україні, розпочатий під впливом соціокультурних трансформацій у 1920-х роках, до кінця ХХ століття набув статусу самобутнього музичного явища. Започатковане у київській школі народних інструментів, баянно-акордеонне виконавство еволюціонувало в окремі самостійні регіональні школи, діяльність яких багаторазово підтверджена успіхами їх представників на конкурсах всеукраїнського та міжнародного рівнів, фестивалісним рухом та відповідною науковою базою. Одним із важливих питань сьогодення є підготовка висококваліфікованих фахівців виконавсько-педагогічного профілю, які здатні продовжувати та збагачувати досвід баяністів-акордеоністів фундаторів в різних регіонах країни та світу.

Одночасно із появою баяна та акордерна у професійному мистецтві паралельно розпочався процес науково-дослідної і методологічної роботи, спрямований на формування теоретичної бази сучасного виконавства. Ретроспективний аналіз становлення баянної школи здійснено в розвідках А. Басурманова, В. Бичкова, М. Давидова, Є. Іванова, М. Імханицького,

Є. Іванова, А. Мірека, Є. Показанник, А. Семешка, О. Спешилової, Л. Черкаського та ін.

Мистецтвознавчий доробок в галузі баянно-акордеонного мистецтва представлено працями Г. Голяки, І. Єргієва, І. Мариніна, Я. Олексіва, А. Сташевського, А. Черноіваненко, А. Шамігова та ін. Важливого значення набувають праці, присвячені специфіці звуковидобування Г. Гвоздєва, аплікатури В. Белякова, Г. Стативкіна, систематизації штрихів В. Власова, особливостям фразування Ю. Акімова, напрямку руху міху М. Оберюхтіна та ін. Цінність вказівок, поданих у даних працях, є безсумнівними, хоча основні акценти сфокусовані в них на вузько-технічних виконавських проблемах.

Незважаючи на значну кількість наукових праць в галузі баянно-акордеонного мистецтва, проблема теоретичних розробок з означеної проблематики залишається не до кінця вирішеною і потребує більш детального та практичного вивчення, що й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета дослідження – з'ясувати та визначити історичні, виконавські та мистецько-творчі еволюційні риси баянно-акордеонного мистецтва як цілісного явища композиторської та виконавської творчості.

Для досягнення мети дослідження було визначено такі **завдання**:

- з'ясувати ступінь наукового вивчення проблем баянно-акордеонного мистецтва;
- дослідити генезис та становлення баяна й акордеона;
- розкрити передумови виникнення баянно-акордеонного виконавства в Україні;
- проаналізувати композиторську творчість українських митців для баяну та акордеону;
- дослідити специфіку напрямку «баян-модерн».

Об'єкт дослідження – баянно-акордеонне мистецтво як феномен музичної культури.

Предметом дослідження – розвиток баянно-акордеонного мистецтва у історико-хронологічному, виконавському, мистецько-творчому аспектах.

Методологічною основою вивчення даної проблематики слугує комплекс фундаментальних загальнонаукових методів пізнання, а також спеціальних музикознавчих методів дослідження, зокрема історіографічного, який на основі вивчення існуючого наукового досвіду допомагає змоделювати концепцію історії та еволюції баянно-акордеонного мистецтва; аналітичного при вивченні наукової літератури; системного і мистецтвознавчого при вивченні традиції інтерпретацій творів різних напрямів виконавцями акордеоністами та баяністами; текстологічного у єдності з музикознавчою й виконавською стороною, жанрово-стильового.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його теоретичні висновки можуть становити підґрунтя для творчого осмислення історичного шляху розвитку баянно-акордеонного мистецтва.

Апробація результатів дослідження. Основні положення були представлені на конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка за підсумками НДР в 2018-2019 навчальному році.

Публікації. Стаття «Історія розвитку баянно-акордеонного мистецтва» в збірнику наукових праць студентів і магістрантів мистецьких спеціальностей педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2019. Вип. XII. С. 104–107.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Відповідно до визначеної мети, поставлених завдань, основних положень і результатів дослідження еволюції баянно-акордеонного мистецтва сформульовано наступні висновки.

Питання історії появи та розвитку баяна та акордеона, формування їх репертуару, творчої діяльності головних українських виконавців частково вже вирішувалися українськими і зарубіжними науковцями. Вагомо значення набувають праці видатних музикознавців таких як: А. Мірека Є. Максимова, М. Кравцова М. Імханицького В. Бичкова тощо. Зростання інтересу до баянно-акордеонного мистецтва веде до збільшення кількості дисертаційних досліджень, зокрема А. Черноіваненко, М. Булди, А. Гончарова, А. Сташевського, В. Марченко та навчальних посібників й довідників: В. Власова, А. Семешка, А. Душного і Б. Пица та ін. Проте відсутнє цілісне дослідження цього явища музичної культури в історико-культурному аспекті, адже акордеонне мистецтво України досить довго не відділялось від баянного і не досліджувалось систематично.

Розглянувши різноманітні визначення термінів «акордеон» та «баян», приходимо до висновку, що це клавішно-пневматичні інструменти, що належать до сімейства гармонік. Історія акордеона бере свій початок ще із Стародавнього Сходу, де вперше в музичному інструменті «шен» був використаний принцип язичкового звуковидобування. Біля витоків створення баяна та акордеона, стояли два різних майстра: німець Християн Фрідріх Бушман і чеський умілець Франтішек Кіршнер. В 1821 році Бушман створює прообраз губної гармоніки, який називає «аура». Віденський органний майстер Кирило Деміан на основі винаходу Бушмана конструює у 1829 році музичний інструмент під назвою

«акордеон». Цей інструмент мав на правій клавіатурі п'ять клавіш, які видавали основні звуки в ре мажорі.

Наприкінці ХХ ст. в Україні продовжується вдосконалення конструкції акордеона донецьким акордеоністом і педагогом Едуардом Борисенком, який створив сучасний варіант акордеона з двома мануалами та отримав патент у 1996 році.

Кнопковий акордеон – це загальноприйнята міжнародна назва інструменту, який на території колишнього Радянського Союзу за звичкою називають баяном. Кнопковий і клавішний акордеони – різні інструменти, хоча і мають багато спільного (наприклад, однакову конструкцію лівої клавіатури).

Назва «баян» вперше була дана чотирирядній вдосконаленій хроматичній гармоніці її конструктором П. Е. Стерліговим і гармоністом Я. Ф. Орланским в 1907 році. Але ще у 1830 р. на основі німецького взірця тульський майстер-зброяр Іван Сизов почав виготовляти власні гармоніки, а тульський любитель-гармоніст Н. Белобородов в 1871 році разом з майстром П. Чулковим сконструювали гармонь з більшими музичними можливостями, ніж у своїх попередників. Першу хроматичну гармоніку виготовив майстер Мірвальд у Баварії в 1891 році. У 20 – 30-х роках ХХ століття розпочато промислове виробництво баянів.

За короткий період свого існування баян та акордеон пройшли значний шлях еволюції, який привів до сучасних концертних інструментів з великою амплітудою художньо-виражальних, технічних та темброво-акустичних якостей.

У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Україні склалися історичні умови, що сприяли зародженню акордеонного мистецтва. Гармоніка починає займати важливе місце в музичному побуті українського народу. Її використовують для супроводу весільних обрядів, свят, для проведення дозвілля людей. У 1930-х рр. на заміну кустарних майстерень з'явилися державні підприємства по виготовленню язичкових клавішно-пневматичних інструментів. Акордеонне мистецтво у післяреволюційний період було складовою гармонно-баянної

культури. А вже на початку 1930-х рр. відбулася диференціація функцій між акордеоном і баяном. Баян став активним провідником нової ідеології в життя країни, а акордеон вважали чужорідним інструментом.

В творчості українських композиторів яскраво проявилися еволюційні стильові риси баянно-акордеонного мистецтва. Баянну музику фольклорної лінії репрезентує творчість М. Різоля, С. Чапкія, Є. Юцевича, які на основі народно-пісенного матеріалу створювали оригінальні концертні твори. Кінець ХХ століття представлений плеядою нових композиторів, які опиралися на модернові засоби та новаторські принципи письма (І. Яшкевич, В. Подгорний, К. Мясков). Початок ХХІ століття знаменується активними пошуками нової образної сфери та виразових засобів, оновленням баянно-інструментального стилю. Значну роль в даному процесі відіграли В. Зубицький та В. Власов.

Вдосконалення акордеона привело до активізації композиторської творчості та жанрового різноманіття. Сучасними виразовими засобами композитори відтворювали інтонації фольклору. Яскравими представниками неофольклорного напрямку в українській акордеонній музиці стали А. Білошицький, В. Власов, А. Гайденко, В. Зубицький, К. Мясков, Я. Олексів, В. Подгорний, В. Рунчак, А. Сташевський, Ю. Шамо та ін.

Поруч із академічним особливою популярності та розвитку набуває естрадно-джазовий напрям (А. Білошицький, В. Власов, В. Зубицького, Р. Стахнів, А. Сташевський та ін.), що презентує постійну модернізацію баянно-акордеонного мистецтва, вихід на якісно новий художньо-виразальний та технічні рівні (у композиторському та виконавському вимірах).

Утвердження нових образів, ідей музики другої половини ХХ – початку ХХІ ст. зумовило розширення мовно-стильових засобів, композиторських технік, в тому числі й інструментально-виразових ресурсів. Концепція мистецтва «модерн-баяна» як вітчизняної версії акордеонної гри професійних митців другої половини ХХ століття полягає в єдності виконавсько-композиторської ініціативи

у створенні оригінальних композицій для баяна як «музики для слухання» з включенням тембрально-сонорних ефектів у функції конкретно-графічних показників, носіїв архетипових смислів музики поставангардного мистецтва.

Інструмент як останнє акустичне винайдення ХХ століття і, головне, темброві показники в удосконалених концертних інструментах найсучасніших моделей стають привабливими для сучасних композиторів, які виділяють його для себе серед усіх інших відомих народних (національних) інструментів як пріоритетний для своїх творчих пошуків. Такий процес дає неосяжну палітру жанрово-стилістичного розмаїття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксаков И. Т. Исследование о торговле на украинских ярмарках. Санкт-Петербург, 1858. 36 с.
2. Арановский М. Текст как междисциплинарная проблема. *Музыкальный текст: структура и свойства*. Москва : Композитор, 1998. URL: <http://www.opentextnn.ru/music/Perception/?id=1101> (дата звернення: 05.03.2019).
3. Бай Ю. М. Психомоторика художньо-віртуозної побіжності баяніста (акордеоніста) : монографія. Мелітополь : Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 612 с.
4. Бортник Е. Формирование и развитие домрового искусства на Украине в аспекте русскоукраинских музыкальных связей: автореф. дисс... канд. искусств. 17.00.02. Киев, 1981. 26 с.
5. Борысенко Э. Клавишный аккордеон сегодня и завтра. Донецк, 1998. 97 с.
6. Булда М. В. Естрадно-джазова музика в акордеонно-баянному мистецтві України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: композиторська творчість і виконавство : автореф. дис... канд. мист. 17.00.03. Харків, 2007. 19 с.
7. Бычков В. В. История отечественной баянной и зарубежной аккордеонной музыки. Москва, 2003. 168 с.
8. Бычков В.В. Формирование и развитие баяно-аккордеонного искусства как явления отечественной и европейской музыкальной культуры (начало XIX-ого – конец XX-ого веков: исполнительство, музыка, инструментарий) : автореф. дисс... д-ра искусств. 17.00.02. Санкт-Петербург, 1999. 52 с.
9. Васильев О. Баян – инструмент века. Интервью Е. И. Подгайца О. П. Васильеву. *Народник*. 2011. № 2 (74). С. 29–32.
10. Власов В. Методика работы баяниста над полифоническими произведениями : учеб. пос. Москва : РАМ им. Гнесиных, 2004. 104 с.

11. Власов В. Школа джаза на баяне и аккордеоне. Одесса : Астропринт, 2008. 160 с.
12. Голяка Г. П. Творчість Володимира Зубицького в контексті розвитку сучасного баянного репертуару: автореф. дис... канд. мист. 17.00.03. Харків, 2008. 16 с.
13. Гончаров А. О. Неофольклористичні тенденції у баянній творчості В. Зубицького: автореф. дис... канд. мист. 17.00.03. Київ, 2006. 17 с.
14. Горенко Л. Робота баяніста над музичним твором : методичні поради. Київ : Музична Україна, 1982. 52 с.
15. Давидов М. А. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа) : підручник. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2005. 419 с.
16. Давидов М. Теоретичні основи перекладення інструментальних творів для баяна : навч. пос. Київ : Музична Україна, 1977. 120 с.
17. Давидов М. Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста (акордеоніста) : підруч. Київ : Музична Україна, 2004. 290 с.
18. Дорохін В. Методичні засади виконавської організації музичної тканини на баяні (акордеоні) : навч. пос. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. 86 с.
19. Дорохін В. Художня організація музичного твору на баяні: артикуляційний аспект : навч. пос. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. 83 с.
20. Душний А. Міжнародний конкурс баяністів-акордеоністів «Perpetuum mobile» як чинник пропаганди народно-інструментального мистецтва України. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського*. 2013. Вип. 107. С. 71–83.
21. Душний А., Пиц Б. Львівська школа баянно-акордеонного мистецтва : довідник. Дрогобич : Посвіт, 2010. 216 с.
22. Дяченко Ю.С. Естрадно-джазовий напрям баянно-акордеонного мистецтва ХХ – початку ХХІ століть: композиторські та виконавські виміри : дис. ...канд. мист-ва: 17.00.03 / Харківський національний університет мистецтв

- імені І. П. Котляревського, Харків, 2017. 208 с.
- 23.Єргієв І. Український «модерн-баян» творчий феномен – Одеської виконавської школи. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : Виконавське музикознавство в контексті актуальної проблематики історії й теорії музичного виконавства*. Київ, 2014. Вип. 110. С. 160–170.
- 24.Єргієв І. Український «модерн-баян» – феномен світового мистецтва : монографія. Одеса : Друкарський дім, 2008. 168 с.
- 25.Имханицкий М. И. История баянного и аккордеонного искусства : учеб. пос. Москва : Издательство РАМ им. Гнесиных, 2006. 520 с.
- 26.Имханицкий М. И. Музыка зарубежных композиторов для баяна и аккордеона : учеб. пос. Москва : Издательство РАМ им. Гнесиных, 2004. 376 с.
- 27.Имханицкий М. И. Новое об артикуляции и штрихах на баяне : учеб. пос. Москва : РАМ им. Гнесиных, 1997. 44 с.
- 28.Интервью М. П. Броннера О. П. Васильеву. Инструмент невыявленных возможностей. *Народник*. Москва, 2009. № 2 (66). С. 23–25.
- 29.Іванов Є. О. Академічне баянно-акордеонне мистецтво на Україні (історичний аспект) : автореф. дис... канд. мист. 17.00.03. Київ, 1995. 16 с.
- 30.Іванов Є. О. Гармоніки, баяни, акордеони (духовні та матеріальні аспекти функціонування в музичній культурі України XIX – XX ст.) : навч. пос. Суми : СумДПУ, 2002. 70 с.
- 31.Карась С. Стилiстичні аспекти виконавської майстерності баяніста-акордеоніста (на матеріалі музичних творів епохи бароко). *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Музичне виконавство*. Київ, 2001. Вип. 18. Кн. 7. С. 155–167.
- 32.Кияновська Л. Син століття Микола Колесса в українській культурі XX віку. Львів : ЛДМА ім. М. Лисенка, НТШ, 2003. 293 с.

- 33.Князєв В. Еволюція виконавської техніки в українській баянній школі (друга половина ХХ століття) : автореф. дис... канд. мист. : 17.00.03. Київ, 2005. 20 с.
- 34.Князєв В. Еволюція виконавської техніки в українській баянній школі (друга половина ХХ ст.). *Львівська баянна школа та її видатні представники* : зб. мат. наук.-практ. конф. Дрогобич : Коло, 2005. С. 59–66.
- 35.Князєв В. Теоретичні основи виконавської підготовки баяніста-акордеоніста : навч.-метод. пос. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. 216 с
- 36.Коротыч В. Доигрался: Страницы жизни Яна Табачника. Київ : Мистецтво, 2005. 208 с.
- 37.Коцюба М. Деякі прийоми звуковидобування на баяні. Київ : Музична Україна, 1978. 75 с.
- 38.Кравцов Н. Аккордеон ХХІ века. Санкт-Петербург : МСТ, 2004. 124 с.
- 39.Кравцов Н. А. Усовершенствование органно-фортепианной клавиатуры и назревшие проблемы гармонно-баянного исполнительства: автореф. дисс.. канд. искусств. 17.00.02. Ленинград, 1982. 18 с.
- 40.Кужелев Д. О. Баянна творчість українських композиторів : навч. пос. Львів : Сполом, 2011. 208 с.
- 41.Липс Ф. Искусство игры на баяне : метод. пос. Москва : Музыка, 2004. 144 с.
- 42.Максимов Е. Ансамбли и оркестры гармоник : пос. Москва : Советский композитор, 1974. 276 с.
- 43.Марченко В. Еволюція акордеонного мистецтва: історичний аспект. *Культура і сучасність : альманах*. Київ : Міленіум, 2014. № 2. С. 142–147.
- 44.Марченко В. Історико-культурні виміри еволюції акордеонного мистецтва в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. мист-ва: 26.00.01. / Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, 2017. 211 с.

45. Мациевский И.В. Гармоника в системе традиционной музыкальной культуры. *Гармоника: история, теория, практика*. Майкоп : АГУ, 2000. С. 14–17.
46. Мирек А. Баян. *Большая советская энциклопедия*. URL: <https://slovar.cc/enc/bse/1976794.html> (дата звернення: 10.02.2019).
47. Мирек А. И звучит гармоника : Научно-историческая энциклопедическая книга. Москва : Советский композитор, 1979. 176 с.
48. Мирек А. Из истории аккордеона и баяна. Москва : Музыка, 1967. 196 с.
49. Мирек А. Справочник: научно исторические пояснения к схеме возникновения и классификации основных видов гармоник (аккордеонов и баянов). Москва, 1992. 60 с.
50. Мирек А. Справочник по гармоникам. Москва : Музыка, 1968. 132 с.
51. Музыкальная энциклопедия. Т.1, 3, 5. Москва : Советский композитор, 1973.
52. Нефедов С. Ю. Жанрово-стильовий спектр баянно-ансамблевої літератури в Україні. *Вісник НАКККиМ*. 2013. №4 С. 196–201.
53. Оберюхтин М. Проблемы исполнительства на баяне. Москва : Музыка, 1989. 95 с.
54. Оберюхтін М. Виконання органних п'єс Й. С. Баха на баяні. Київ, 1973. 54 с.
55. Оберюхтін М. Особливості виконання фортепіанних творів Й. Гайдна та В. Моцарта на готово-виборному баяні. Львів : ЛДМА, 2000. 15 с.
56. Олексів Г. В. Баянно-інструментальний стиль у творчості українських композиторів для баяна. URL: <http://divovo.in.ua/bayanno-instrumentaleniij-stile.html> (дата звернення: 15.03.2019).
57. Офіційний сайт дуету «Концертіно». URL: <http://duetconcertino.at.ua/> (дата звернення: 15.03.2019).
58. Павлій Г. Про явище фонізму в музиці. *Українське музикознавство*. Київ: Музична Україна, 1984. Вип.19. С. 98–107.

- 59.Пасічняк Л. Академічне народно-інструментальне ансамблеве мистецтво України ХХ ст. : автореф. дис... канд. мист. 17.00.03. Львів, 2007. 17 с
- 60.Показанник Е. Эволюция пиано-аккордеона: функционирование, конструкция, репертуар: автореф. дисс... канд. искусств. 17.00.02. Ростов-на-Дону, 1999. 27 с.
- 61.Салій В. Методика роботи над музичним образом у процесі навчання підлітків гри на баяні (акордеоні) : автореф. дис... канд. пед. Наук. 13.00.02. Київ, 2010. 23 с.
- 62.Салій В. Педагогічний репертуар музиканта-інструменталіста на прикладі «Дитячого альбому баяніста (акордеоніста)» : навч.-метод. пос. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2011. 40 с.
- 63.Самітов В. З. Творча спрямованість процесу сумісної діяльності педагога та студента як становлення особистісних якостей музиканта-виконавця : автореф. дис... канд. мист. 17.00.02. Київ, 1992. 17 с.
- 64.Семешко А. Баянно-акордеонне мистецтво України на зламі ХХ–ХХІ століть : довідник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. 244 с.
- 65.Семешко А. А. Методичні основи формування виконавської майстерності баяністів. Київ : Методичний кабінет Міністерства культури і мистецтв України, 2003. 150 с.
- 66.Сокол А. Исполнительские ремарки, образ мира и музыкальный стиль. Одесса : Моряк, 2007. 276 с.
- 67.Соколов Ф. Андреев и его оркестр. Ленинград, 1962. 75 с.
- 68.Спешилова О. И. Особенности развития аккордеонного искусства в России: дисс. ... канд. искусств. 17.00.02. Уфа, 2006. 215 с.
- 69.Сташевський А.Я. Великі жанри в музиці для баяна та акордеона: тенденції розвитку в останній чверті ХХ та на початку ХХІ ст. : монографія. Луганськ : Поліграфресурс, 2007. 159 с.

70. Сташевський А.Я. Сучасна українська музика для баяна: виражальні засоби, композиційні технології, інструментальний стиль : монографія. Луганськ : Янтар, 2013. 328 с.
71. Українська Радянська енциклопедія: в 12 т. Київ, 1977. Т. 1. 1977. С. 379–380.
72. Философский энциклопедический словарь. Москва : Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
73. Хай М. Бойківський «Вертеп» у с. Вовче: до проблеми автентизму традиції. *Музика та дія в традиційному фольклорі*. Львів. 2001. С. 17–30.
74. Хорнбостель. Э., Закс К. Систематика музыкальных инструментов. *Народные музыкальные инструменты и инструментальная музыка. сб. статей и материалов*. Москва : Советский композитор, 1987. Ч. 1. С. 229–261.
75. Черепанин М. Естрадний олімп акордеона : монографія. Івано-Франківськ : Видавництво «Лілея-НВ», 2008. 256 с.
76. Черепанин М. Метри мирового аккордеона в Києве. О I Международном конкурсе-фестивале «Ассо Holiday». *Народник*. 2006. № 3. С. 9–12.
77. Черкаський Л. Українські народні музичні інструменти. Київ : Техніка, 2003. 264 с.
78. Черноіваненко А. Д. Фактура у визначенні виражальних властивостей баянної музики: автореф. дис... канд. мист. 17.00.03. Одеса, 2001. 16 с.
79. Шульгіна В. Інтерпретація теорії культури, мистецтва і освіти в сучасній українській науці (2005 – 2012 рр.) : наукове видання. Київ : НАКККіМ, 2012. 228 с.
80. Юсипей Р. Вільний злет. Кілька штрихів до портрета акордеоністки Євгенії Черказової / Давидов М. *Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа)* : підручник. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2005. С. 318–320.